

УДК 343.85

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.109>

ЩОДО РОЗШИРЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНЦЕПЦІЇ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОГО СТРИМУВАННЯ «ПЕРЕТЯГУВАННЯ ВАЖЕЛІВ» «PULLING LEVERS» FOCUSED DETERRENCE

Федчак І.А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного та аналітичного забезпечення
діяльності правоохоронних органів,
Львівський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-4539-5988

Федчак І.А. Щодо розширення можливостей оперативно-розшукової профілактики через використання положень концепції цілеспрямованого стримування «перетягування важелів» «Pulling Levers» Focused Deterrence.

Зазначається, реформування правової системи України спрямоване на демократичні перетворення та розвиток громадянського суспільства не може досягти очікуваних результатів без проведення якісних змін у секторі діяльності правоохоронних органів, які реалізують завдання у сфері безпеки, зокрема щодо профілактики та боротьби зі злочинністю в Україні.

Статтю присвячено дослідженню розширення можливостей оперативно-розшукової профілактики через використання положень проактивної концепції цілеспрямованого стримування «перетягування важелів» «Pulling Levers» Focused Deterrence.

Констатовано, що аналізована проактивна правоохоронна концепція передбачає посилений вплив на порушників із групи високого ризику від повторного вчинення тяжких, насильницький дій, вчинення кримінальних правопорушень з використанням зброї, на учасників злочинних формувань тощо через доведення до них повідомлення про посилене спостереження за ними та про неминучість викриття і вжиття суворих заходів реагування, а також через підбір індивідуальних соціальних послуг для них з метою надання допомоги та підтримки зі сторони правоохоронних органів, представників органів держави, громадськості тощо для їх реалізації поза межами злочинного світу. Такі дії вважаються важелями, які можуть бути застосованими до хронічних та найбільш небезпечних порушників закону.

Визначено, що реалізація такої концепції є мультисуб'єктним процесом, особливу роль у реалізації якого відіграють соціальні служби та представники громадськості, оскільки вони во-

лодіють ресурсами та інформацією, корисними для підтримки застосовуваних заходів нейтралізації кримінальної активності.

Установлено, що концепція цілеспрямованого стримування «перетягування важелів» «Pulling Levers» є новітнім доповненням до наявних проактивних моделей правоохоронної діяльності, важливу роль у реалізації якої відіграють кримінальні аналітики та оперативні співробітники поліції, які працюють за лінійним принципом, оскільки вони володіють різними наборами знань і досвіду, які є критично важливими для дієвого аналізу оперативної обстановки та своєчасного застосування заходів оперативно-розшукової профілактики для припинення проявів злочинної поведінки.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукова профілактика, проактивність, концепція цілеспрямованого стримування, посилене спостереження, соціальні послуги.

Fedchak I.A. Regarding expanding the opportunities of operative and search prevention through the use of the provisions of the concept of targeted determination "Pulling The Levers".

It is noted that the reform of the legal system of Ukraine aimed at democratic transformation and development of civil society cannot achieve the expected results without carrying out qualitative changes in the sector of law enforcement agencies, which implement tasks in the field of security, in particular regarding the prevention and fight against crime in Ukraine.

This article is dedicated to the study of expanding the capabilities of operational-search prevention through the use of the proactive concept of focused deterrence "Pulling Levers".

It is noted that the analyzed proactive law enforcement concept involves enhanced influence on high-risk offenders from re-committing serious,

violent actions, committing criminal offenses using weapons, and on members of criminal formations, etc., by conveying to them a message about increased surveillance and the inevitability of detection and taking strict response measures, as well as through selecting individual social services for them to provide assistance and support from law enforcement agencies, representatives of state bodies, the public, etc., to help them operate outside the criminal world. Such actions are considered levers that can be applied to chronic and the most dangerous lawbreakers.

It has been determined that the implementation of such a concept is a multi-subject process, with social services and community representatives playing a special role in its realization, as they possess resources and information useful for supporting the applied measures to neutralize criminal activity.

It has been established that the "Pulling Levers" focused deterrence concept is a new addition to existing proactive law enforcement models. Criminal analysts and operational police officers, who work based on the linear principle, play an important role in its implementation, as they possess diverse sets of knowledge and experience that are critically important for effective analysis of the operational situation and timely application of operational-search preventive measures to curb criminal behavior.

Key words: operational-search activity, operational-search prevention, proactivity, focused deterrence concept, increased surveillance, social services.

Постановка проблеми. Реформування правової системи України спрямоване на демократичні перетворення та розвиток громадянського суспільства не може досягти очікуваних результатів без проведення якісних змін у секторі діяльності правоохоронних органів, які реалізують завдання у сфері безпеки, зокрема щодо профілактики та боротьби зі злочинністю в Україні.

На сьогодні особливої актуальності набувають питання оперативно-розшукової профілактики злочинності з огляду на кількісні (упродовж 2023 року слідчими Національної поліції до ЄРДР зареєстровано 374,2 тис. кримінальних правопорушень, що на 37% більше, ніж у 2022 році (272,9 тис.) [1, с. 8], та якісні зміни у структурі злочинності що характеризується удосконаленням способів вчинення правопорушень, нарощуванням професіоналізму злочинців, високим рівнем фінансового забезпечення, зростанням кількості зброї та боєприпасів у цивільного населення країни тощо. Тому сьогодні спостерігається посилений запит на удосконалення заходів випереджувального характеру, серед

яких найбільшим потенціалом володіє саме оперативно-розшукова профілактика, яка виступає реальним інструментом подолання негативних тенденцій у правоохоронному секторі України.

Разом з тим, оперативно-розшукова профілактика кримінальних правопорушень може бути ефективною, якщо вона ґрунтується на узагальненні практики діяльності з поєднанням та використанням наукових рекомендацій та наукових знань як вітчизняних учених, так і напрацювань зарубіжних науковців, тому дослідження позитивного зарубіжного досвіду застосування проактивних (упереджувальних) підходів до організації правоохоронної діяльності становить підвищений інтерес для удосконалення ефективності оперативно-розшукової профілактики як форми оперативно-розшукової діяльності.

Стан наукового дослідження. Дослідженням проблем оперативно-розшукової профілактики наукові роботи присвятили такі вітчизняні учені як: О. Бандурка, О. Джужа, М. Грібов, Л. Гула, І. Козаченко, О. Козаченко, О. Кондратюк, В. Матвійчук, А. Мовчан, В. Ортинський, М. Погорецький, В. Шендрик, та інші. Проте використання можливостей концепції цілеспрямованого стримування «перетягування важелів» «Pulling Levers» Focused Deterrence під час реалізації оперативно-розшукової профілактики в сучасній теорії оперативно-розшукової діяльності практично досліджувалось та потребує додаткового вивчення.

Мета статті полягає у висвітленні можливостей концепції цілеспрямованого стримування «перетягування важелів» «Pulling Levers» Focused Deterrence для подальшого удосконалення ефективності оперативно-розшукової профілактики.

Виклад основного матеріалу. Прояви злочинності мають місце у будь-якій країні світу, проте у залежності від особливостей функціонування правоохоронних органів їх поширення вдається з різною мірою успішності регулювати. Зневажливе ставлення до вимог законів, порушення прав і законних інтересів громадян негативно позначаються на суспільно-політичному стані суспільства, викликають недовіру у громадян до державних інституцій, зокрема до можливостей правоохоронних органів захистити їх від проявів злочинності та забезпечити правопорядок. Такий стан справ серед іншого пов'язаний із домінуючою доктриною у правоохоронній діяльності, за якої першочергове значення у застосуванні правоохоронних ресурсів (людських, технічних, інформаційних, фінансових тощо) надається реалізації реактивного підходу, за яким практика діяльності поліції, зокрема й оперативних підрозділів пріоритет надає заходам ре-

агування на прояви злочинності (посилення заходів боротьби зі злочинними проявами, включаючи застосування більш жорстких заходів до осіб, які їх скоїли). Така репресивна (каральна) правоохоронна практика (розкриття кримінальних правопорушень, притягнення винних до кримінальної відповідальності, призначення покарання, відновлення порушених злочином законних прав і інтересів людей, забезпечення відшкодування завданої шкоди тощо) є складовою, проте не єдиною частиною діяльності з протидії злочинності. В результаті такий підхід дозволяє підтримувати стан правопорядку, проте не сприяє досягненню успіху в боротьбі зі злочинністю.

Варто відзначити, що у науковій літературі усе виразніше прослідковується тенденція щодо необхідності модернізації системи протидії злочинності в Україні у напрямі якомога меншого застосування засобів кримінальної репресії. У зв'язку з цим комплексне розроблення проблематики профілактики злочинності є вкрай актуальним, особливо оперативно-розшукової, з огляду на позитивні можливості, які закладені у використанні сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності в попередженні кримінальних правопорушень, значення якої у системі заходів протидії злочинності в Україні необґрунтовано нівелюється упродовж тривалого періоду часу як практичними співробітниками поліції так і ученими, оскільки теорія оперативно-розшукової профілактики практично не переглядалась упродовж тривалого періоду часу. Отже, дослідження позитивного зарубіжного досвіду здійснення проактивної правоохоронної діяльності містить потенціал розширення можливостей оперативно-розшукової профілактики, що сприятиме подальшому розвитку системи протидії злочинам в Україні у напрямку її гуманізації.

Повноваження оперативних підрозділів щодо попередження злочинності витікають з положень п. 1 ст. 7 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", згідно якої на оперативні підрозділи покладаються обов'язки вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень [2].

Учений І. Крепаков за результатами дослідження визначень дефініції оперативно-розшукової профілактики визначає таку діяльність як напрям діяльності (обов'язок) оперативних підрозділів, що має за мету вжиття певних методів та заходів спрямованих на встановлення і усунення причин та умов, тобто об'єктивних факторів дійсності, що можуть вплинути на осо-

бистість сприяючи формуванню у неї злочинної установки, а також виявлення індивідуальних ознак-схильності особи до вчинення протиправних дій з метою здійснення превентивної психокорекції свідомості [3, с. 109].

Дослідження зарубіжного досвіду здійснення проактивної (упереджувальної) правоохоронної діяльності дозволяє визначити, що суттєвим потенціалом підвищення ефективності оперативно-розшукової профілактики володіють науково-практичні положення концепції цілеспрямованого стримування «перетягування важелів» «Pulling Levers» Focused Deterrence, яка виникла у 1990 роках у США та активно і успішно використовується до теперішнього часу. Аналізована концепція є стратегією впливу на конкретних особливо небезпечних, або найбільш продуктивних порушників закону, учасників злочинних формувань, лідерів та авторитетів злочинного середовища, осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення із застосуванням зброї тощо, шляхом застосування посиленних заходів впливу, яка відповідає суті принципів теорії стримування. Теорія стримування стверджує, що кримінальному правопорушенню можна запобігти, якщо потенційні правопорушники усвідомлять, що витрати на вчинення кримінального правопорушення переважають вигоди [4], особливо якщо їх викриття буде швидким і неминучим, а також про те, що відповіді правоохоронних органів на прояви злочинної поведінки будуть жорсткими та швидкими [5].

Учений М. Скотт (M. Scott) визначає поняття концепції цілеспрямованого стримування «перетягування важелів» «Pulling Levers» Focused Deterrence як стратегію обмеження поширення (зменшення) злочинності, в якій ретельно відібрані правопорушники з високим рівнем ризику повторного вчинення протиправної поведінки потрапляють під зосереджену увагу органів і підрозділів поліції, водночас отримуючи пропозиції щодо надання соціальних послуг для реалізації своїх можливостей поза протиправною поведінкою шляхом прямого, переконливого спілкування та суворого контролю за їх поведінкою [6, с. 4].

У практичному розумінні на загальному рівні концепція цілеспрямованого стримування охоплює такі компоненти:

1. Вибір конкретної злочинної проблеми (наприклад, поширення наркотичних речовин, насильство, застосування зброї тощо).

2. Формування міжвідомчої робочої групи, до складу якої можуть входити представники правоохоронних органів, соціальних служб та представники громадськості.

3. Проведення досліджень, які значною мірою ґрунтуються на досвіді співробітників

оперативних підрозділів поліції, які працюють «на території», щоб ідентифікувати основних правопорушників, групи правопорушників, та вивчення специфіки їхньої поведінки і законірностей існування.

4. Розробка спеціальної правоохоронної операції (відповіді) щодо правопорушників або групи правопорушників, яка передбачає різноманітні санкції, використовуючи будь-які передбачені законодавством інструменти (тобто важелі) («потягнути за важелі»), щоб зупинити продовження протиправної поведінки.

5. Зіставлення цих правоохоронних операцій із паралельними зусиллями щодо спрямування послуг (зосередження зусиль соціальних служб і громадських ресурсів на цільових правопорушниках, щоб відповідати превентивним зусиллям правоохоронних органів).

6. Безпосереднє та неодноразове спілкування з правопорушниками чи групами правопорушників, щоб повідомити їм, що вони перебувають під особливим контролем, і щоб вони зрозуміли, чому до них прикута особлива увага правоохоронців [7].

Такою скоординованою реакцією може бути: інтенсивне поліцейське спостереження; застосування максимально суворого кримінального покарання за кримінальні правопорушення, які викликають значний суспільний резонанс; посилення кримінального переслідування осіб, у яких виявлено незареєстровану вогнепальну зброю; моніторинг поведінки після звільнення та посилений контроль за виконанням умов дострокового звільнення від відбування кримінального покарання; більш ширше залучення до негласного співробітництва конфіденційних джерел інформації для середньострокових та довгострокових цілей протидії поширенню злочинної діяльності; вилучення доходів та інших активів, здобутих злочинним шляхом; зайняття прокурором більш вимогливої позиції при підтриманні державного обвинувачення у суді; вимога суворіших умов для застосування запобіжних заходів тощо.

Практика реалізації концепції цілеспрямоного стримування «перетягування важелів» «Pulling Levers» Focused Deterrence передбачає послідовну реалізацію п'яти етапів. Такими етапами є: 1) планування програми; 2) вибір правопорушника з високим ступенем ризику; 3) повідомлення (інформування) правопорушника високого ризику; 4) правозастосування/надання послуг; 5) підтримка комунікації. Додатковою важливою фазою є б) оцінка – також наполегливо рекомендована для вимірювання ефективності ініціативи та визначення заходів з її коригування [8, с. 526].

Цілеспрямоаному стримуванню притаманні дві відмінні риси: спеціальна допомога, яка

надається правопорушникам із групи високого ризику, залежить від того, чи припиняють вони свою кримінальну активність; та послуги, що пропонуються кожній особі, мають відповідати її потребам та інтересам.

Індивідуальна оцінка потреб має мати перевагу над стандартним набором послуг. Цілеспрямоане стримування матиме більший ефект, якщо запропоновані послуги будуть персонально адаптованими. Із-поміж соціальних послуг, які вірогідно будуть важливі для правопорушників високого ризику, вирізняють: навчання для влаштування на роботу; допомога у працевлаштуванні; лікування від залежностей; допомога у підтримці психічного здоров'я; допомога для сім'ї (їжа, одяг, медикаменти, комунальні послуги, догляд за дітьми тощо); допомога у пошуку житла; допомога у виборі закладів освіти; допомога у набутті професійних навиків; навчання контролювати негативні емоційні стани; підтримка з боку інших колишніх злочинців; релігійне консультування тощо.

Представники поліції, прокуратури, судів, органів виконання покарань здійснюють формальний соціальний контроль. Сім'я, друзі та недержавні організації, соціальні групи й окремі особи (близьке оточення) представляють неформальний соціальний контроль. Представникам формального соціального контролю слід більш активно залучати авторитетних для злочинців людей, щоб посилити вплив на їх свідомість повідомлення про те, що злочинна діяльність має бути припиненою.

Таким чином співробітникам оперативних підрозділів поліції слід надати вагомий привід суб'єктам неформального соціального контролю стати на бік правоохоронних органів, щоб переконати правопорушників змінити стиль життя. Відомо, що значно більший вплив на свідомість має заохочення членів сімей правопорушників групи високого ризику до припинення кримінальної активності порівняно із таким заохоченням зі сторони правоохоронних органів.

Належна оцінка концепції цілеспрямоаного стримування «перетягування важелів» «Pulling Levers» Focused Deterrence повинна включати і оцінку процесу, і оцінку впливу. Оцінка процесу ставить за мету визначити, чи виконано план дій, і як він був реалізований. Оцінка впливу повинна визначити рівень впливу ініціативи на цільові проблеми. Під час оцінки впливу визначається ефективність та результативність.

Показниками ефективності заходів, що реалізуються у межах концепції цілеспрямоаного стримування, є такі:

– зменшення проявів кримінальних правопорушень, які знаходяться в центрі уваги концепції цілеспрямоаного стримування (насил-

ницькі прояви, незаконний обіг наркотичних речовин, застосування зброї, пограбування тощо);

– зменшення проявів кримінальних правопорушень (особливо цілеспрямованих) зі сторони правопорушників високого ризику після їх попередження;

– зменшення кримінальних проявів (особливо цілеспрямованих) зі сторони правопорушників, які не належать до груп високого ризику через те, що вони дізналися про наслідки для правопорушників високого ризику;

– покращення оцінки мешканців громади про безпеку в їх територіальних громадах.

Учені Р. Апел (R. Apel) та Д. Нагін (D. Nagin) констатують, що наявні наукові докази цінності концепції цілеспрямованого стримування «Pulling Levers» Focused Deterrence для зниження рівня злочинності свідчать про те, що така концепція, якщо її правильно застосовувати, може позитивно впливати та зменшувати поширення злочинності [9].

Основною перевагою концепції цілеспрямованого стримування «Pulling Levers» Focused Deterrence є її можливість змінювати у правопорушників сприйняття ступеня ризику застосування до них санкцій. Такі висновки також підтверджуються зростаючою кількістю наукових досліджень, у яких встановлено докази того, що поліцейські підрозділи та суб'єкти взаємодії можуть бути ефективними в контролі конкретних проблем злочинності, якщо вони беруть участь у різноманітних спільних заходах, і розробляють та упроваджують спільні тактики вирішення основних криміногенних проблем [10].

Як висновок слід зазначити, що концепція цілеспрямованого стримування «перетягування важелів» «Pulling Levers» Focused Deterrence є новітнім доповненням до наявних проактивних моделей правоохоронної діяльності та становить суттєвий резерв підвищення ефективності оперативно-розшукової профілактики у діяльності оперативних підрозділів, у першу чергу карного розшуку Національної поліції України.

Перспективи використання концепції цілеспрямованого стримування «перетягування важелів» «Pulling Levers» Focused Deterrence у боротьбі зі злочинністю викликають дедалі більший інтерес і у правоохоронних органів, і в академічній спільноті. Цей підхід дає змогу вибудовувати ефективніші стратегії оперативно-розшукової профілактики кримінальним правопорушенням і створювати безпечне середовище для всіх громадян. Однак необхідно проводити подальші дослідження, щоб визначити ефективність концепції у різних умовах функціонування правоохоронних органів [8, с. 545].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. URL: <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist/richni-zviti> (дата звернення 07.03.2024).
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1992, № 22, ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 07.03.2024).
3. Крепаков І.О. Щодо визначення дефініції «Оперативно-розшукова профілактика злочинів». *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. Харків, 2017. С. 108–110.
4. Zimring F.E., Hawkins G.J. Deterrence: The Legal Threat in Crime Control. *American Journal of Sociology*. 1974. Vol. 79, Number 6.
5. Braga A.A., Weisburd D.L. The effects of focused deterrence strategies on crime: A systematic review and meta-analysis of the empirical evidence. *Journal of Research in Crime & Delinquency*. 2012. Vol. 49, Issue 3. P. 323–358.
6. Scott M.S. Focused deterrence of high-risk individuals. Strategies for policing innovation. Problem-oriented guides for police response guide. Series 13. 2017. 35 p. URL: https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/spi_focused_deterrence_pop_guide_final.pdf (дата звернення: 07.03.2024).
7. Kennedy D. Advocate: Old wine in new bottles: Policing and the lessons of pulling levers. *Police Innovation Contrasting Perspectives*. Cambridge University Press. 2006. P. 155–170.
8. Федчак І.А. Концептуальні основи та науково-практичні аспекти проактивних моделей правоохоронної діяльності : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 628 с.
9. Apel R., Nagin D. General Deterrence: A Review of Recent Evidence. *Crime and Public Policy*. 2011. New York : Oxford University Press. P. 411–436. URL: [https://www.public.asu.edu/~gasweete/crj524/readings/02-02%202011-Apel-Nagin%20\(general%20deterrence%20review\).pdf](https://www.public.asu.edu/~gasweete/crj524/readings/02-02%202011-Apel-Nagin%20(general%20deterrence%20review).pdf) (дата звернення: 07.03.2023).
10. Skogan W., Frydl K. Fairness and Effectiveness in Policing: The Evidence. Washington, DC: The National Academies Press. 2004. 427 p.